ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

PEDAGOGIKADA QO‘LLANILADIGAN ZAMONAVIY TA’LIM METODLARI

Qambarov Nodirbek
Chegara qo‘shinlari ofitseri, mayor
https://doi.org/10.5281/zenodo.22806315

Annotatsiya

Mazkur maqolada pedagogikada qo‘llaniladigan zamonaviy ta’lim metodlarining nazariy-metodologik asoslari hamda ularni katta yoshdagi ta’lim oluvchilar auditoriyasida qo‘llashning pedagogik xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda faol ta’lim, muammoli ta’lim, case-study, loyiha asosida ta’lim, hamkorlikda o‘qitish, tajribaviy ta’lim, flipped classroom va blended learning kabi zamonaviy metodlarning didaktik imkoniyatlari qiyosiy jihatdan o‘rganilgan. Katta yoshdagi ta’lim oluvchilarning avvalgi bilim va tajribasi, mustaqil fikrlashga ehtiyoji, amaliy faoliyatga yo‘nalganligi hamda muammoli vaziyatlarni hal qilish imkoniyatlari metod tanlashning muhim mezonlari sifatida asoslangan. Tadqiqot natijasida zamonaviy metodlardan foydalanish samaradorligi ularning yangiligi bilan emas, balki ta’lim maqsadi, auditoriya xususiyatlari, o‘quv mazmuni va baholash tizimiga mosligi bilan belgilanashi aniqlandi. Maqolada katta yoshdagi talabalar bilan ishlash uchun “tajriba – muammo – nazariya – amaliyot – refleksiya” tamoyiliga asoslangan metodik model taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: zamonaviy ta’lim, ta’lim metodlari, faol ta’lim, andragogika, muammoli ta’lim, case-study, loyiha asosida ta’lim, tajribaviy ta’lim, flipped classroom, blended learning, katta yoshdagi ta’lim oluvchilar.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются теоретико-методологические основы современных методов обучения и особенности их применения в аудитории взрослых обучающихся. Сравнительно рассматриваются активное, проблемное, кейс-ориентированное, проектное, кооперативное и опытное обучение, а также модели перевёрнутого и смешанного обучения. Обосновывается необходимость учитывать предшествующий опыт взрослых обучающихся, их потребность в самостоятельности, практическую направленность обучения и способность решать проблемные ситуации. Установлено, что эффективность современного метода определяется не только его новизной, но и соответствием целям обучения, особенностям аудитории, содержанию учебного материала и системе оценивания. Предлагается методическая модель «опыт – проблема – теория – практика – рефлексия».

Ключевые слова: современное образование, методы обучения, активное обучение, андрагогика, проблемное обучение, case-study, проектное обучение, опытное обучение, перевёрнутый класс, смешанное обучение.

ABSTRACT

This article analyzes the theoretical and methodological foundations of contemporary teaching methods and the specific conditions for their application to adult learners. Active learning, problem-based learning, case-based learning, project-based learning, collaborative learning, experiential

learning, flipped classroom, and blended learning are examined comparatively. Particular attention is given to adult learners' prior knowledge and experience, need for autonomy, practical orientation, and ability to solve problem-based tasks. The study demonstrates that the effectiveness of a contemporary teaching method depends not merely on its novelty, but on its alignment with instructional objectives, learner characteristics, educational content, and assessment procedures. A methodological model based on the sequence "experience – problem – theory – practice – reflection" is proposed for adult-oriented instruction.

Keywords: contemporary education, teaching methods, active learning, andragogy, problem-based learning, case-based learning, project-based learning, experiential learning, flipped classroom, blended learning, adult learners.

KIRISH

Bugungi ta'lim jarayonida ta'lim oluvchiga tayyor bilimni yetkazishning o'zi kutilayotgan ta'lim natijasini ta'minlash uchun yetarli emas. Zamonaviy pedagogik yondashuv ta'lim oluvchining mustaqil fikrlashi, axborotni tahlil qilishi, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilishi va egallagan bilimlarini amaliy faoliyatda qo'llay olishiga alohida e'tibor qaratadi. Faol ta'limning samaradorligi bo'yicha 225 ta tadqiqotni umumlashtirgan meta-tahlilda faol o'qitish an'anaviy ma'ruza modeliga nisbatan ta'lim natijalarini yaxshilashi mumkinligi aniqlangan [1]. Bu natija ta'lim oluvchini pedagogik jarayonning faol subyekti sifatida shakllantirishga yo'naltirilgan metodlarning ilmiy ahamiyatini ko'rsatadi.

Ayniqsa, katta yoshdagi talabalar bilan ishlashda metod tanlash masalasi o'ziga xos xususiyatga ega. Kattalar ta'limida avvalgi tajriba, mustaqillik, o'rganilayotgan bilimning amaliy qiymati va muammoga yo'naltirilganlik muhim omillar sifatida qaraladi [2]. Shuning uchun katta yoshdagi auditoriyada bolalar ta'limiga xos oddiy o'yin yoki mexanik mashqlarni qo'llashdan ko'ra, real hayot va kasbiy faoliyatga yaqin vaziyatlar asosidagi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Tadqiqotning maqsadi zamonaviy ta'lim metodlarining pedagogik imkoniyatlarini aniqlash va ularni katta yoshdagi ta'lim oluvchilar bilan ishlashga metodik jihatdan moslashtirishdan iborat.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi zamonaviy ta'lim metodlarini katta yoshdagi auditoriyaning tajribasi va amaliy ehtiyojlari bilan uyg'unlashtiruvchi "tajriba – muammo – nazariya – amaliyot – refleksiya" metodik modelining taklif etilganligida namoyon bo'ladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, umumlashtirish va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

Zamonaviy ta'lim metodlarini baholashda quyidagi mezonlar asos qilib olindi:

- ta'lim oluvchining faolligi;
- mustaqil fikrlash imkoniyati;
- mavjud tajribadan foydalanish;
- nazariya va amaliyotning integratsiyasi;
- muammolarni hal qilish imkoniyati;
- hamkorlikdagi faoliyat;

- refleksiya;
- natijani baholash imkoniyati.

Mazkur mezonlar zamonaviy metodlarni faqat ularning nomi yoki texnologik xususiyatlari asosida emas, balki pedagogik vazifasi va kutilayotgan ta’lim natijasi nuqtayi nazaridan baholash imkonini beradi.

NATIJALAR

Faol ta’lim metodlari

Faol ta’limda ta’lim oluvchi tayyor axborotni qabul qiluvchi emas, balki bilimni o‘zlashtirish jarayonining faol ishtirokchisi sifatida qatnashadi. Munozara, muammoli savollar, kichik guruhlarda tahlil, vaziyatli topshiriqlar va reflektiv mashqlar ushbu yondashuvning amaliy ko‘rinishlari hisoblanadi. Faol metodlarning muhim jihati — ta’lim oluvchini fikrlashga majbur qiladigan intellektual vaziyat yaratishdir. Shuning uchun katta yoshdagi auditoriyada “savol-javob”ning oddiy shaklidan ko‘ra, javobni dalillar bilan asoslashni talab qiluvchi savollardan foydalanish samaraliroq metodik yechim bo‘lishi mumkin.

Muammoli ta’lim va case-study

Muammoli ta’limda pedagog tayyor xulosani bermaydi, balki ta’lim oluvchini muammoni aniqlash va uni hal qilish jarayoniga jalb qiladi.

Case-study metodida esa muammo muayyan vaziyat asosida taqdim etiladi. Katta yoshdagi talabalar uchun case real yoki kasbiy faoliyatga yaqin bo‘lsa, mavjud tajribani yangi nazariy bilimlar bilan bog‘lash imkoniyati kengayadi.

Case bilan ishlashning quyidagi modeli taklif etiladi:

vaziyat → muammo → dalillar → muqobil yechimlar → qaror → asoslash → refleksiya. Bunda asosiy natija “to‘g‘ri javob”ni topish bilangina belgilanmaydi. Ta’lim oluvchining qarorini qanday dalillar bilan asoslagani, muqobil variantlarni qanday tahlil qilgani va o‘z xulosasini qanday himoya qilgani ham muhimdir.

Case-based learning bo‘yicha tizimli tadqiqotlarda ushbu metodning ta’lim oluvchilarning turli kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlari qayd etilgan [6].

Loyiha asosida ta’lim

Loyiha asosida ta’lim ta’lim oluvchining muayyan muammoni mustaqil yoki jamoaviy tarzda o‘rganishi, ma’lumot to‘plashi, ularni tahlil qilishi va amaliy yoki ilmiy mahsulot yaratishiga asoslanadi. Guo va hammualliflar oliy ta’limda loyiha asosida o‘qitishga bag‘ishlangan tadqiqotlarni tahlil qilib, talabalarning kognitiv, xulqiy va affektiv natijalari ushbu yondashuv doirasida turli shakllarda o‘rganilganini ko‘rsatgan [3]. Katta yoshdagi talabalar uchun loyiha oddiy referat shakliga tushib qolmasligi kerak. Unda aniq muammo, maqsad, metod, dalillar, natija va himoya bosqichlari mavjud bo‘lishi lozim.

Tajribaviy ta’lim

Tajribaviy ta’lim katta yoshdagi auditoriya uchun alohida ahamiyatga ega. Chunki kattalar ta’lim jarayoniga ma’lum darajadagi hayotiy, kasbiy yoki ijtimoiy tajribani olib kiradi. Kolb konsepsiyasida tajriba reflektiv kuzatish, abstrakt konseptualizatsiya va faol tajribada sinab ko‘rish bilan bog‘liq sikl sifatida talqin qilinadi [9].

Shu nuqtayi nazardan, katta yoshdagi ta’lim oluvchining tajribasi tayyor va o‘zgarmas bilim sifatida emas, balki ilmiy tahlil uchun boshlang‘ich nuqta sifatida qo‘llanishi kerak.

Flipped classroom va blended learning

Flipped classroom modelida ta’lim oluvchi mavzuning dastlabki axborot qismini mustaqil o‘zlashtiradi, auditoriya vaqti esa muhokama, tahlil va amaliy topshiriqlarga ajratiladi. Flipped learning bo‘yicha meta-tahlillar ushbu modelning oliy ta’limdagi ayrim akademik va boshqa ta’lim natijalari bilan ijobiy bog‘liqligini ko‘rsatgan [4; 5]. Biroq mazkur metodning samaradorligini faqat video yoki elektron material mavjudligi bilan izohlash mumkin emas. Asosiy masala auditoriya vaqtida qanday yuqori darajadagi fikrlash faoliyati tashkil etilganidadir. Blended learning ham an’anaviy va raqamli ta’limni shunchaki qo‘shish emas, balki ularni yagona pedagogik maqsad asosida integratsiyalashni nazarda tutadi. UNESCO hisobotida ham ta’lim texnologiyasining qiymati uning mavjudligidan ko‘ra, pedagogik maqsadga muvofiq qo‘llanishi bilan bog‘liqligi ko‘rsatilgan [7].

MUHOKAMA

Tahlil natijalari zamonaviy ta’lim metodlarini qo‘llashda “eng yangi metod”ni izlashdan ko‘ra, ta’lim maqsadiga eng mos metodni tanlash muhimligini ko‘rsatadi.

Katta yoshdagi talabalar auditoriyasida metod tanlashda ularning avvalgi tajribasi, mustaqilligi, amaliy ehtiyojlari va kasbiy yo‘nalishini hisobga olish zarur.

Shu asosda maqolada “Tajriba – muammo – nazariya – amaliyot – refleksiya” modeli taklif etiladi.

Tajriba bosqichi. Ta’lim oluvchining mavzu bo‘yicha mavjud bilim va tajribasi aniqlanadi.

Muammo bosqichi. Real yoki realga yaqin vaziyat asosida muammoli savol qo‘yiladi.

Nazariya bosqichi. Muammoni tushuntirish va hal qilish uchun zarur ilmiy bilimlar o‘zlashtiriladi.

Amaliyot bosqichi. O‘zlashtirilgan bilim case, loyiha yoki vaziyatli topshiriq orqali amalda qo‘llanadi.

Refleksiya bosqichi. Ta’lim oluvchi o‘z qarori, faoliyati va o‘rgangan bilimlarini tahlil qiladi.

Modelning muhim jihati shundaki, ta’lim oluvchining tajribasi ilmiy bilimga qarama-qarshi qo‘yilmaydi. Aksincha, mavjud tajriba yangi nazariy bilimni anglash uchun boshlang‘ich pedagogik resursga aylantiriladi.

Shuningdek, zamonaviy metodlarda baholash mexanizmi ham ta’lim maqsadiga mos bo‘lishi lozim. Agar dars davomida talabalardan tahlil, muhokama va mustaqil qaror talab qilinsa, yakuniy baholashda ham aynan shu kompetensiyalarni o‘lchaydigan mezonlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Shunday qilib, zamonaviy ta’lim metodining samaradorligini quyidagi tizim orqali ifodalash mumkin:

ta’lim maqsadi → auditoriya xususiyati → metod → faoliyat → natija → baholash → refleksiya.

XULOSA

Zamonaviy ta’lim metodlari pedagogik jarayonni faollashtirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish, muammolarni hal qilish va nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘lash uchun muhim didaktik imkoniyatlarni yaratadi.

Ilmiy manbalar tahlili faol, muammoli, case-study, loyiha asosida, tajribaviy, flipped va blended learning metodlarining turli ta’lim natijalari bilan bog‘liq imkoniyatlarini ko‘rsatadi [1; 3; 4; 6]. Biroq ularning samaradorligi metodning “zamonaviy” deb atalishiga emas, uning maqsad, mazmun, auditoriya va baholash tizimiga mos ravishda loyihalashtirilishiga bog‘liq. Katta yoshdagi talabalar bilan ishlashda avvalgi tajribani hisobga olish, ta’lim mazmunini real muammolar bilan bog‘lash, mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini yaratish va refleksiyani tashkil etish alohida metodik ahamiyatga ega. Tadqiqot natijasida taklif etilgan “tajriba – muammo – nazariya – amaliyot – refleksiya” modeli zamonaviy ta’lim metodlarini yagona pedagogik mantiq asosida uyg‘unlashtirish imkonini beradi. Mazkur yondashuvda pedagogning asosiy vazifasi ko‘plab metodlarni mexanik ravishda qo‘llash emas, balki muayyan auditoriya, ta’lim maqsadi va kutilayotgan natijaga mos metodni ilmiy asosda tanlash va uni maqsadli tashkil etishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Freeman S., Eddy S. L., McDonough M., Smith M. K., Okoroafor N., Jordt H., Wenderoth M. P. Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics // *Proceedings of the National Academy of Sciences*. – 2014. – Vol. 111, No. 23. – P. 8410–8415. DOI: 10.1073/pnas.1319030111.
2. Knowles M. S., Holton E. F., Swanson R. A. *The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development*. – 8th ed. – New York: Routledge, 2015.
3. Guo P., Saab N., Post L. S., Admiraal W. A review of project-based learning in higher education: Student outcomes and measures // *International Journal of Educational Research*. – 2020. – Vol. 102. – Article 101586. DOI: 10.1016/j.ijer.2020.101586.
4. Bredow C. A., Roehling P. V., Knorp A. J., Sweet A. M. To flip or not to flip? A meta-analysis of the efficacy of flipped learning in higher education // *Review of Educational Research*. – 2021. – Vol. 91, No. 6. – P. 878–918. DOI: 10.3102/00346543211019122.
5. Låg T., Sæle R. G. Does the flipped classroom improve student learning and satisfaction? A systematic review and meta-analysis // *AERA Open*. – 2019. – Vol. 5, No. 3. – P. 1–17. DOI: 10.1177/2332858419870489.
6. Varma B., Karuveettil V., Fernandez R., Halcomb E., Rolls K., Kumar S. V., Aravind M. S. Effectiveness of case-based learning in comparison to alternate learning methods on learning competencies and student satisfaction among healthcare professional students: A systematic review // *Journal of Education and Health Promotion*. – 2025. – Vol. 14. – Article 76. DOI: 10.4103/jehp.jehp_510_24.
7. UNESCO. *Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education – A Tool on Whose Terms?* – Paris: UNESCO, 2023.
8. Prince M. Does active learning work? A review of the research // *Journal of Engineering Education*. – 2004. – Vol. 93, No. 3. – P. 223–231.

9. Kolb D. A. *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.
10. Bell S. Project-based learning for the 21st century: Skills for the future // *The Clearing House*. – 2010. – Vol. 83, No. 2. – P. 39–43.